

САБАРИХА: святилище, оповите трагічною легендою

Є на сході Галичини пасмо пагорбів, які через особливість рельєфу називають горами. Тому багато тисячоліть тут був берег моря, коло якого утворилися рифи. З часом поверхня піднялася і колишні рифи стали милозвучно називатися Медоборами. Віками — це природна межа між Галичиною, Волинню та Поділлям (як радше між адміністративно-політичними утвореннями минувшини). Ці гори оповиті легендами та цікаві збереженими тут давніми святилищами - Розкопані археологами святилища в Медоборах між Гусятином та Сатановом складають так званий Збручанський культовий центр. Проте, святилища розташовані чи не по всій гряді Медоборів, що дозволяє говорити про Медобірський комплекс святилищ. Назва, правда, умовна, адже не знати, як було в давнину. В літописні часи значна частина Медоборів та прилеглих до них території належала Збаразькому князівству, яке **мало статус княжої волості й діяло на певних автономних правах**. У 14 - початку 15 століття Збаразька земля належала до Великого Князівства Литовського, князі якого, хоч і були хрещені (деколи по кілька разів, залежно від політичних преференцій), але були поховані за язичницьким обрядом і християнські ордени їх інакше і не сприймали, навіть після хрещення [1], [5]. Цілком ймовірно, **що саме приналежність краю до напівязичницької держави відіграла значну роль у** посиленні в 12-14 століттях переслідуваного за руських часів язичництва, яке тоді почало переживати певне відродження.

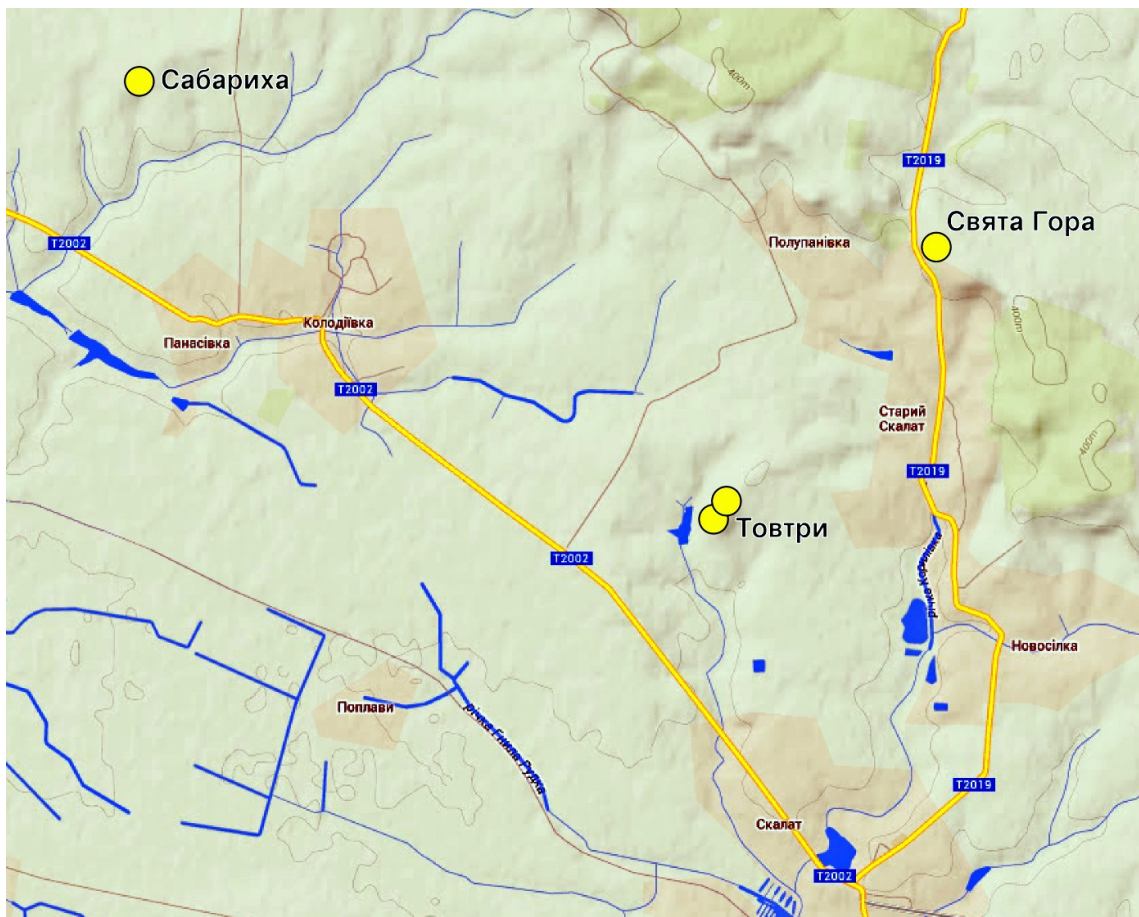
Навколо міста Скалата знаходиться багато живописних та цікавих скель, з якими пов'язані древні легенди, перекази чи повір'я. Лише частина з них досліджена краєзнавцями, а про археологічні розкопки доводиться здебільшого мріяти. Древні святилища розташовані на високих горах-останцях чи схилах хребта. Із найбільших чи найвідоміших в околиці можна виділити святилища на Святій Горі, Сабарисі та на хребті-останці Товтри (так люди із сусідніх називають гори Близнюки та Мачуха). Якщо стати на одній з вершин Товтр, то буде видно як Сабариху, так і Святу гору.

вид із південної вершини Товтр на Сабариху

вид із Сабарихи на Товтри

мапа розташування найбільших городищ: від Сабарихи до Товтр 6,55 км, від Сабарихи до Святої Гори 7,28 км, від Святої Гори до Товтр 3,22 км, зладував Борис Явір Іскра

Серед легенд Медоборів є цікава оповідка [про гору Сабариху](#). Вже й не знати, про які часи повідала легенда, але мовиться в ній, що в давнину, коли прийшли на рідні землі завойовники, мудра жриця Сабара випросила в бога Святотида ласки для свого [плем'яні-роду](#) й він вберіг її нащадків від лиха. Правда, сама Матір загинула страшною смертю, ставши на захист нащадків та родичів, які відступали в печери. А вороги від прокльону перетворилися на каміння, яке так щедро всипало схили сучасної гори Сабарихи. Легенда не передає, хто був тим завойовником (чи то авари з полудня, чи то гуни й русичі зі сходу, чи які кочовики), проте, зберегла імена Матері та Бога. Також за переказами, начебто на Сабарисі стояла кам'яна «баба» [2], [3], [8].

Сабариха – товтрова гора–останець на південний захід від села Жеребки й на північний захід від Панасівки. Висота 354-355 метрів над рівнем моря. За переказами, назва походить від праслов'янського імені «Сабара/Сапара» (можливо, від старослов'янського «бар» - болото, мокравина). В цьому випадку - «гора коло болота» (на південь від горба є болото, звідки витікає права притока річки Качави, яка потім протікає через Малий Ходачків). Гора витягнута з південного заходу на північний схід [3], [8].

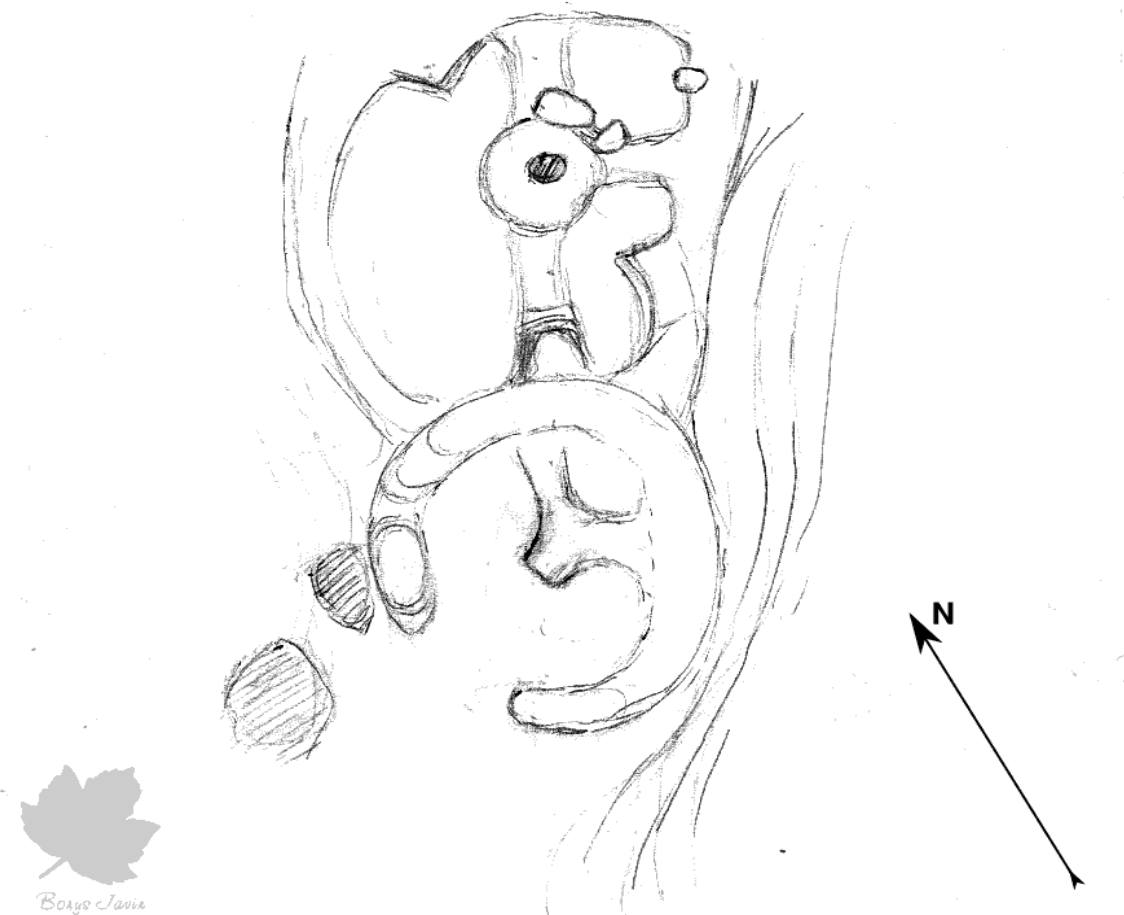
*вид на гору Сабариху з півдня**вид на Сабариху з космосу; на північний схід від гори — всипана камінням майже квадратова ділянка*

Гора має схили, подібні до терас. Правда, на терені тераси майже не простежуються, але видно, що гора має кілька рівнів (перший — сама вершина, другий — серединна тераса, третій — підніжжя), деякі з них зливаються в один (сходяться до купи), а деколи розгалужуються. Поверхня дуже нерівна, на схилах є ями прямокутної чи близької до неї форми. З південного заходу з другого рівня терас йде плавний підйом на перший (вершину). Можливо, колись там було яка дорога для виходу святкових процесій догори. Ця дорога відразу впирається в споруди, оточені ритуальними валами.

заглиблення прямокутної форми на підходах до вершини з південного боку

Вершина гори утворює майже плато, на якому чітко видно вершок, а також вирівняну південну ділянку та нерівну за рельєфом північну. На південній ділянці виділяються на поверхні дві великі споруди. Загалом вони нагадують не дуже правильні кола, які примикають одне до одного, утворюючи фігуру, подібну до цифри «8» [8].

польова замальовка-схема, виконав Б. Явір Іскра

Південна споруда нагадує замкнене ритуальним валом коло розмірами орієнтовно 7х9 метрів. Південна та західна частини валу є піднятими, порівняно з сусідніми частинами високими. Між ними є низький проміжок, до якого веде плавний підйом з другого рівня терас — наче вхід всередину. Майже в центрі споруди є камінь, вигнутий, як дуга. Один з його боків повернутий до входу (на південний захід), а інший бік — на північ. Зі сходу та півночі до каменя примикають підвищення, нижчі від валу, але їх добре видно на терені. Вони

утворюють сектор. На південь, схід та північний схід від споруди — урвище. Висота 3-4 метри. На захід від найвищої (західної) частини валу є яма (на схемі — заштрихована ділянка). Нижче по схилу — ще одне заглиблення, сторони якого утворюють близьку до геометрично правильної фігуру. Південна споруда, ймовірно, була капищем і нагадує святиню на [вершині А святилища коло Скалата](#): вхід з півдня, за п'єдесталом — неглибока яма (заглиблення). Різниця в тім, же коло Скалата є мегаліти, а тут ритуальна межа святилища суто у формі насипу-валу [8], [9], [10].

вид на південну споруду з півдня: на передньому плані — вал, зліва — входу всередину, добре видно камінь в центрі

вид на південну споруду з півночі

Північна споруда суттєво складніша за будовою — вона подібна на неправильне коло, чи то прямокутник із дуже заокругленими кутами розміром орієнтовно 10x12 метрів. З північного сходу вона примикає до вершини гори. Різниця висот — коло 1 метра. З південного сходу — урвище, на схилі якого є великі валуни. Таке враження, що ті валуни можуть бути залишками розваленого дольмену (до речі, дольмен на [Богиті](#) із східної сторони городища і тут розвалини із східної сторони — збіг?). Із заходу споруда обмежена невисоким валом, який примикає як до вищого за рівнем валу південної споруди, так і вершини гори. Майже в центрі північної споруди є невисокий п'єдестал із ямою (на схемі позначена заштрихованим кругом), яка могла служити кріпленням для ідола («баби», яка стояла на горі?). З північного сходу до нього примикають два невеликі камені, які виділяються на терені

(позначені на схемі). П'єдестал з'єднаний з вершиною горба та південною спорудою невисоким підвищенням (ділить неправильне коло по діаметрі південний захід — північний схід). Зі сторони південної споруди (примикає до валу) є великий камінь, який порівняно високо виступає над поверхнею. З південної частини валу всередину споруди виступає невисокий камінь (виступ позначений на схемі). Від п'єдесталу на схід відходить підвищення, яке примикає до валу. Таким чином, північна споруда наче розбита загалом на дві частини — північно-західну та південно-східну. Перша з них є рівним майданчиком, який викликає асоціації з подвір'ям — ймовірно требище. Друга з частин нагадує залишки від приміщення, причому двокімнатного. Гіпотетичний вхід міг бути розташований з заходу. Праворуч від нього міг стояти ідол, кімната з яким на терені утворює близьку до квадрата фігуру із сторонами орієнтовно 4,5х4,5 метрів. Північна споруда дуже подібна до опису [І. Русановою та Б. Тимощуком](#) храму в [Звенигороді](#), де теж орієнтовний вхід у приміщення був розташований із західного боку, а ліворуч від нього стояв ідол. Можливо, і тут стояв храм, але це питання варто дослідити в процесі розкопок [4], [6], [7].

вид на південно-східну частину північної споруди: по центрі знімки чорніється п'єдестал з ямою, праворуч — камені, які прилягають до валу

Найвища точка гори є майданчиком, на якому видніються залишки опор невеликої металевої вежі — могла колись стояти точка зв'язку (подібні залишки є на [Чортовій горі коло Рогатина](#)). Далі на північ є Г-подібна западина, за якою рельєф стає дуже нерівним, горбистим. Північні схили сходоподібні (терасовані), є вихід материкового каменю на поверхню. Ніяких згаданих в легенді печер на горі та її схилах наче нема — можливо, вони були десь в межах головного хребта Медоборів.

На північний схід від гори є всипана камінням майже квадратова ділянка розмірами орієнтовно 91х91 метр. На ній ростуть низькорослі дерева-дички. На поверхні слідів ніяких споруд не помітно.

вид на Сабариху з північного сходу, з квадратної ділянки

На основі [характерних ознак](#) [4] (усі головні споруди розташовані на підвищенні — вершині гори; наявні спеціально облаштовані майданчики для обрядів, які оточені ритуальними валами — сакральною межею святилища; є залишки ймовірного капища із жертвовною ямою, а також п'єдесталу або іншого виділеного місця для ідола (чи священного вогнища?); широке застосування каменю та кам'яних вимощувань; відсутність видимих залишок звичної житлової або господарської забудови) та стародавніх легенд можна висновувати, же на горі Сабарисі було давнє городище-святилище.

В старі часи (та й в нові теж — наприклад, топонім Свята гора є у кількох частинах Галичини) люди дуже шанували гори: на них будували святилища, вважали, що там живуть їхні Боги. Загалом, [гори — то одне з найбільш типових місць поклоніння](#) та культових дійств у різних релігіях. Слов'яни (як і галли) в горах чи на їх вершинах розташовували храми, капища, жертovníки тощо ([язичники для ритуалів часто обирають панівне в терені узвишшя](#)). Святилище на горі Сабарисі, входило в мережу Медобірських святилищ і є важливим для пізнання історії рідного краю, тому потребує детальніших досліджень...

© Борис ЯВІР ІСКРА, 2013

Джерела:

1. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. — Біла Церква, 2006.
2. Кришук М. М. Легенди Тернопільщини. - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1992. - 94 с.
3. Кришук М.М. Топоніміка Тернопільщини. Навчально-методичний посібник. — Тернопіль, 2008. — 200 с.
4. И.П.Русанова, Б.А.Тимоцук. Языческие святилища древних славян. — М.: Издательство «Ладога-100», 2007. — 304 с.
5. Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004—2010. — ISBN 966-528-197-6, том 1, 2004.
6. Б. Явір Іскра. [Богит: язичницький релігійний центр Надзбруччя?](#)
7. Б. Явір Іскра. [Звенигород: релігійно-адміністративний центр над Збручем?](#)
8. Б. Явір Іскра. [Сабариха: жеребківське святилище](#), 2013
9. Б. Явір Іскра. [Священні гори Скалата](#)
10. Б. Явір Іскра. [Скалатські ставки: забуте городище-святилище](#)